

УДК 343.131.5

Т. Г. Фоміна
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЕКСТРАДИЦІЙНИЙ АРЕШТ: ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Чинний КПК України передбачає низку запобіжних заходів, щоб під час їх обрання можна було врахувати тяжкість учиненого кримінального правопорушення, особу підозрюваного, обвинуваченого й інші обставини й обрати доцільний запобіжний захід із метою забезпечення явки до органу досудового розслідування, прокурора та до суду, а також для забезпечення належної поведінки особи. Тобто закріплена в законі система запобіжних заходів дозволяє індивідуалізувати їх застосування з урахуванням різних обставин. Одним із видів запобіжних заходів є екстрадиційний арешт, який застосовується в процесі екстрадиції особи. Порядок видачі особи здійснюється відповідно до вимог, установлених розділом IX Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження». Проте в правовій регламентації застосування запобіжного заходу у вигляді екстрадиційного арешту є певні недоліки, що зумовлюють труднощі в практичній площині його обрання.

Вивчення порядку застосування екстрадиційного арешту здійснюється на межі двох правових інститутів – екстрадиції та запобіжних заходів. У різний час питання визначення сутності екстрадиції, її правової природи вивчали такі науковці, як В.С. Березняк, Р.М. Валеев, Ю.Г. Васильєва, С.М. Вихрист, В.М. Волженкіна, Т.С. Гавриш, І.І. Лукашук, О.В. Наумов, М.А. Макаров, Д.П. Нікольський, М.П. Свищуленко та інші. Проте більшість праць присвячена дослідженню особливостей здійснення видачі особи. Питання щодо вивчення порядку та підстав застосування екстрадиційного арешту розглядалося досить обмежено. Питання щодо застосування запобіжних заходів також постійно перебувають у центрі уваги як учених, так і практичних працівників. Вивченню сутності запобіжних заходів присвячені праці таких учених – юристів, як В.П. Бож'єв, Б.О. Галкін, Ю.М. Грошевий, В.Г. Даєв, А.Я. Дубинський, З.З. Зінатулін, М.І. Капінус, Л.М. Карнеєва, Ю.Д. Лівшиц, В.О. Михайлов, М.М. Михеєнко, І.Л. Петрухін, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, О.О. Чувільов, С.О. Шейфер та ін. Проте більшість праць присвячена дослідженню сутності запобіжних заходів. Відсутність єдиного

бачення щодо правильного застосування екстрадиційного арешту спонукає висловити свої міркування із цього приводу.

Метою статті є визначення особливостей правової регламентації екстрадиційного арешту відповідно до національного та міжнародного законодавства та висвітлення проблем щодо застосування цього виду запобіжного заходу.

Екстрадиційний арешт – це запобіжний захід у вигляді тримання особи під вартою, який застосовується з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) (п. 9 ч. 1 ст. 541 КПК України). У науковій літературі екстрадиційний арешт визначається як захід забезпечення кримінального провадження під час надання міжнародної правової допомоги, який полягає в застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) на визначений КПК України строк на підставі відповідного запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України [1, с. 87]. Положення про екстрадиційний арешт також закріплене в міжнародних правових актах. Так, відповідно до підп. «f» п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. ніхто не може бути позбавлений свободи, крім такого випадку, як законний арешт або затримання особи, щодо якої провадиться процедура екстрадиції [2]. У положеннях ст. 60 Конвенції про правову допомогу й правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах указано, що після одержання вимоги запитувана Договірною Сторона негайно вживає заходи до взяття під варту особи, видача якої вимагається, за винятком тих випадків, коли видача не може бути здійснена [3].

За відомостями Державної судової адміністрації України, у 2013 р. судами першої інстанції було розглянуто 174 запити (клопотання, скарги) про застосування екстрадиційного арешту (задоволено 166); у 2014 р. розглянуто 92 (задоволено 86); у 2015 р. розглянуто 97 (задоволено 88); у 2016 р. розглянуто 183 (задоволено 162); за I півріччя 2017 р. розглянуто 65 (задоволено 59) [4]. Наведені показники свідчать про те, що судами України питання про застосування екстрадиційного арешту розглядається доволі часто.

Єдиною підставою для застосування запобіжного заходу у вигляді екстрадиційного арешту є надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України. Екстрадиційний арешт, як і інші запобіжні заходи, застосовується до особи виключно на підставі ухвали слідчого судді. Ініціювання застосування екстрадиційного арешту до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою покладається винятково на прокурора. Слід зауважити, що вимоги до змісту клопотання про застосування екстрадиційного арешту в КПК України не визначено. У ч. 2 ст. 584 КПК України вказується лише перелік додатків до такого клопотання. Вважаємо, що в процесуальному законі необхідно визначити вимоги до змісту такого клопотання.

Також слід зазначити, що прокурор під час ініціювання екстрадиційного арешту, а слідчий суддя під час винесення ухвали зобов'язаний керуватися не лише ст. 584 КПК України, а й загальними положеннями про запобіжні заходи, визначеними главою 18 КПК України. За загальним правилом, під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний установити, чи доводять надані докази обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення; про наявність достатніх підстав уважати, що є хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 України, на які вказує прокурор; про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (оскільки відповідно до ст. 585 КПК України для забезпечення видачі особи може застосовуватися запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою). Відповідно до ч. 7 ст. 584 КПК України під час розгляду клопотання слідчий суддя не повинен досліджувати питання про винуватість і не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

За результатами розгляду клопотання про застосування екстрадиційного арешту та перевірки всіх обставин, пов'язаних із видачею особи, слідчий суддя виносить ухвалу про застосування екстрадиційного арешту або про відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав. За правилами, установленними в ч. 5 ст. 196 КПК України, копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення. Керуючись положеннями ч. 2 ст. 581 КПК України, що гарантує особі, стосовно якої розглядається питання про видачу, отримання перекладу судового рішення, можна зрозуміти,

що в такому разі особі має бути надана копія ухвали про застосування екстрадиційного арешту в перекладі на мову, якою вона володіє. Ці положення стосуються й отримання копії ухвали про застосування тимчасового арешту (ст. 583 КПК України) або застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (ст. 585 КПК України).

В аспекті забезпечення права особи, стосовно якої розглядається питання про видачу і яка не володіє державною мовою, слід зазначити, що відносно особи можуть складатися й інші процесуальні документи. Така особа має право ознайомлюватися із запитом про видачу або одержувати його копію (п. 5 ч. 1 ст. 581 КПК України), оскаржувати рішення про тримання під вартою, про задоволення запиту про видачу (п. 6 ч. 1 ст. 581 КПК України) та інші. Під час вирішення питання щодо перекладу процесуальних документів слід урахувати позицію, висловлену в науковій літературі, і виходити з такого: якщо відповідно до КПК України процесуальні документи підлягають обов'язковому врученню особі, видача якої запитується, то вони повинні бути перекладені на мову, якою особа володіє; щодо інших процесуальних документів, то їх слід перекладати лише за клопотанням такої особи [5]. Слід підтримати таку думку, тому з метою однозначності вирішення окреслених питань вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до КПК України.

Строк застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційного арешту) визначається відповідно до положень ч. 1 ст. 197 КПК України та не може перевищувати шістьдесяти днів. Строк екстрадиційного арешту обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання в порядку ст. 582 КПК України, – із моменту такого затримання. Строк екстрадиційного арешту може бути продовжений слідчим суддею, але не може тривати більше дванадцяти місяців. Щодо строку застосування екстрадиційного арешту на території України, слід урахувати практику ЄСПЛ. Зокрема, у § 164 рішення «А. та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ визнав, що будь-яке позбавлення свободи відповідно до ч. 2 ст. 5 § 1 «f» Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод буде виправданим лише до тих пір, поки йде процес депортації чи екстрадиції. Якщо така процедура не виконується з належною ретельністю, позбавлення волі перестає бути допустимим відповідно до ст. 5 § 1 «f» Конвенції [6]. Крім того, щоб не бути кваліфікованим як свавільне, тримання під вартою, відповідно до ст. 5 § 1 «f» Конвенції, має здійснюватися сумлінно, воно має бути безпо-

середньо пов'язане з підставою взяття під варту, на яку посилається Уряд, місце й умови тримання під вартою повинні бути належними, а його тривалість не повинна перевищувати розумного строку, необхідного для цілей, які переслідуються (Йох-Екале Мванье проти Бельгії, §§ 117–119) [7]. Практика ЄСПЛ свідчить про порушення положень ч. 2 ст. 5 § 1 «f» Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і в Україні. Зокрема, у рішенні «Новік проти України» ЄСПЛ установив, що мало місце порушення п. 1 ст. 5 Конвенції, оскільки протягом двадцяти восьми днів перебування заявника під вартою, поки тривала процедура екстрадиції, відповідні органи не діяли з належною сумлінністю (§ 20) [8]. Крім того, що стосується якості національного закону, який регулює тримання під вартою в очікуванні екстрадиції, ЄСПЛ розглядав схожі порушення у справах «Солдатенко проти України» [9] і «Світлорусов проти України» [10].

У межах строку екстрадиційного арешту на слідчого суддю, у межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, законом покладено обов'язок перевіряти наявність підстав для подальшого тримання особи під вартою або її звільнення: 1) за клопотанням прокурора – не рідше одного разу на два місяці (ч. 1 ст. 584 КПК України); 2) за скаргою особи, до якої застосовано екстрадиційний арешт, або її захисника чи законного представника – не частіше одного разу на місяць (ч. 2 ст. 584 КПК України).

Ухвала слідчого судді про застосування екстрадиційного арешту чи відмову в його застосуванні на підставі ч. 9 ст. 584 КПК України може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, до якої застосовано екстрадиційний арешт, її захисником чи законним представником, прокурором. Так, за відомостями Державної судової адміністрації України, апеляційними судами України у 2013 р. було розглянуто 51 скаргу на ухвалу слідчого судді про застосування екстрадиційного арешту. За результатами перевірки 46 ухвал слідчого судді залишено без змін, а 5 ухвал скасовано й постановлено нову ухвалу. У 2014 р. надійшло 25 скарг, 24 ухвали залишено без змін, 1 ухвала скасована. У 2015 р. надійшло 37 скарг, 25 ухвал залишено без змін, а 12 ухвал скасовано. У 2016 р. надійшло 80 скарг, 65 ухвал залишено без змін, у той же час 15 ухвал скасовано. За I півріччя 2017 р. надійшло 22 скарги, 16 ухвал залишено без змін, 6 ухвал скасовано [11].

Відповідно до ч. 13 ст. 584 КПК України звільнення особи з-під екстрадиційного арешту слідчим суддею не перешкоджає повторному застосуванню цього заходу з метою фактичної передачі особи іноземній державі на виконання рішення про видачу, якщо інше не передбачено міжнародним договором України. Слід зауважити, що

положення цієї статті не містить жодних умов, необхідних для вирішення питання про повторний арешт (зміна обставин справи, поява нових доказів чи ризиків, отримання документів від іноземної держави). Тому в КПК України слід передбачити підстави, що дозволяють повторно застосувати до особи екстрадиційний арешт із метою передачі іншій державі.

Таким чином, можна визначити, що екстрадиційний арешт є особливим видом тримання особи під вартою, який застосовується виключно з метою забезпечення екстрадиції особи. Хоча процесуальний порядок і підстави застосування екстрадиційного арешту визначені на рівні КПК України, у правовій регламентації цього питання є деякі проблеми. Зокрема, урахувавши те, що останнім часом формується практика ЄСПЛ щодо порушень Україною ст. ст. 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час вирішення національними судами питань щодо застосування екстрадиційного арешту, слід акцентувати увагу на тому, що в правозастосовній практиці правоохоронних органів, суду повинні бути враховані рішення ЄСПЛ із питань екстрадиції. Крім того, потребують удосконалення положення КПК України, оскільки в процесуальному законі необхідно визначити вимоги до змісту клопотання про застосування екстрадиційного арешту та передбачити підстави, що дозволяють повторно застосувати до особи екстрадиційний арешт із метою передачі іншій державі.

Література

1. Сторожик Я.Б. Поняття, підстави та процесуальний порядок застосування екстрадиційного арешту для забезпечення видачі особи. Митна справа. 2015. № 3. Частина 2. С. 83–88.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950р. Базаданих «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах: Міжнародний документ від 22.01.1993 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009.
4. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Форма 1-1. Розділ 7. URL: http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.
5. Кузик Т.М. Окремі аспекти участі перекладача під час надання міжнародної правової допомоги щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2013. № 1(7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13ktmvkp.pdf>.
6. Справа «А. та інші проти Сполученого Королівства» (Заява 3455/05): Рішення Європейського суду з прав людини від 19.02.2009р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-91403%22%5D%7D>.
7. Справа «Йох-Екале Мванье проти Бельгії» (Заява 10486/10): Рішення Європейського суду з прав людини від 20.03.2012р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-108155%22%5D%7D>.

8. Справа «Новік проти України» (Заява № 48068/06): Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 18.12.2008 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_442.

9. Справа «Солдатенко проти України» (Заява № 2440/07): Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 23.10.2008 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_504.

10. Справа «Світлорусов проти України» (Заява № 2929/05): Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 12.02.2009 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_484.

11. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Форма 21-1. Розділ 4. URL: http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

Анотація

Фомина Т. Г. Экстрадиционный арест: правовая регламентация та практика застосування. – Стаття.

У статті визначено підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді екстрадиційного арешту як особливого виду тримання особи під вартою, який обирається виключно з метою забезпечення екстрадиції особи. Розглядається практика ЄСПЛ щодо порушень Україною статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час вирішення національними судами питань щодо екстрадиції. Визначено, що на рівні КПК України в правовій регламентації цього питання наявні деякі проблеми. У зв'язку із цим запропоновано шляхи вдосконалення порядку застосування екстрадиційного арешту.

Ключові слова: екстрадиція, запобіжний захід, екстрадиційний арешт, ухвала суду, практика ЄСПЛ.

Аннотация

Фомина Т. Г. Экстрадиционный арест: правовая регламентация и практика применения. – Статья.

В статье определены основания и процессуальный порядок применения меры пресечения в виде экстрадиционного ареста как особого вида содержания под стражей, который избирается исключительно с целью обеспечения экстрадиции лица. Рассматривается практика ЕСПЧ о нарушениях Украиной статей 3, 5, 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод при решении национальными судами вопросов экстрадиции. Определено, что на уровне УПК Украины в правовой регламентации данного вопроса имеются некоторые проблемы. В связи с этим предложены пути совершенствования порядка применения экстрадиционного ареста.

Ключевые слова: экстрадиция, меры пресечения, экстрадиционный арест, постановление суда, практика ЕСПЧ.

Summary

Fomina T. H. Extradition arrest: legal regulation and practice of application. – Article.

The author of the article has defined the grounds and procedure for the application of a preventive measure in the form of the extradition arrest as a special type of the detention in custody of a person, which is solely chosen for the purpose of the extradition of a person. The author has studied the practice of the ECHR concerning violations by Ukraine of the Articles 3, 5, 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, when national courts try the issues of the extradition. It has been determined that there are some problems in the legal regulation of this issue at the level of the Criminal Procedural Code of Ukraine. In this regard, the author has suggested the ways to improve the procedure for the application of the extradition arrests.

Key words: extradition, preventive measure, extradition arrest, court's ruling, ECHR practice.